

HISTORIA ECCLESIAE

Imreh Jenő László*

Marosvásárhely III. – Alsóvárosi Református Egyházközség

Lelkipásztori sors a 19. században

II.

Basa Mihály, az író lelkipásztor

Basa Mihály az *Erdélyi Híradó*-ban megjelenő *Nemzeti Társalkodó* rovat, később önálló számokat is közlő hetilap külső munkatársa, publicistája volt 1837-ben. Ürmössy Lajos szerint 1837-ben csatlakozott a szerkesztőséghez, és Basa Mihály cikkei közül *Az erdélyi ev. ref. papok teendői* című írását említette meg. Az első időszakban az *Allgemeine Zeitung* német folyóiratban megjelent közlemények és útleírások fordításait közölték, később filozófiai és oktatási jellegű cikkeket jelentettek meg, és ebben vállalt szerepet Basa Mihály is.¹

A *Nemzeti Társalkodó* hetilapban 1841. június 18-án közölte azt az írását, amelyet reformtervezetként fogalmazott meg az *Oskolák Alapítását illető terv, melyet a 'nemes Aranyas szék' rendei által kirendelt bizottság elébe beadott az e 'tárgyban kinevezett egyik biztos* címmel.² Úgy vélte, hogy Erdélyt gazdag természeti kincsekkel áldotta meg a Teremtő, annak áldásait azonban kamatoztatni kell. Ebben a folyamatban még gyerekcipőben járt a társadalom, hiszen az oktatásra és népnevelésre kevés hangsúlyt fektetett. Ezért szorgalmazta Basa Mihály a nevelési és oktatási folyamatok széles körű beindítását. Az iskolaügy helyzetét siralmasnak látta, és ezért közös felszólalást javasolt, sőt a nevelési és oktatási folyamatok széles körű beindítását a legközelebbi országgyűlés elsődleges feladatának tekintette.³ Érvelését öt alfejezetre

* Imreh Jenő László (Marosvásárhely, 1984) református lelkipásztor a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézetben végezte teológiai tanulmányait (2004–2011), a Marosvásárhely III. – Alsóvárosi Egyházközség lelkipásztora, a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Református Tanárképző és Zeneművészeti Kara és a Római Katolikus Teológia Kara által működtetett Ökumené Doktoriskola hallgatója. Kutatási területe: az 1848–49-es forradalom és szabadságharc református egyházi vonatkozásai, az erdélyi református lelkipásztorok szerepe a szabadságharcban. E-mail cím: imrehjeno19@gmail.com.

¹ Ürmössy Lajos (Musnay): *Erdély irányadó lapja (1830–40-es években). Első kötet: Az Erdélyi Híradó (1829–1848)*. Stief Jenő és Társa Papírosáruháznak Könyvnyomdája, Kolozsvár 1907, 45., 239., 247.

² Basa Mihály: *Oskolák Alapítását illető terv, melyet a 'nemes Aranyas szék' rendei által kirendelt bizottság elébe beadott az e 'tárgyban kinevezett egyik biztos*. [I.] In: *Nemzeti Társalkodó*, I. félév, 25. sz. 1841. jún. 18., (193–195) 193.

³ Uo. 194.

bontva rendszerezte. Előbb a szülők fontosságát írta le. Őket tartotta a legfontosabbaknak az oktatás elősegítése útján, mert a személyes példamutatás és a nevelés során nagymértékben hatni tudnak gyermekeik jellemére. A központosított oktatás megvalósítása érdekében három reformpontot javasolt a szülők irányában. 1. A 6–12 éves kor közötti gyermekek iskolaköteleseknek nyilváníttassanak. Ha a szülők elmulasztják iskolai oktatásban részesíteni gyermekeiket, pénzbírságban részesüljenek. 2. Az oktatás Szent Mihály hónapban kezdődjék, előzetes értesítés után. Amikor a helyzet megkívánja, a helybeli egyháztanács avatkozzék közbe. 3. A szegénység ne legyen ok az iskolai oktatásból való kimaradásra. Szükség esetén a szülők önkéntes munkaszolgálatot vállaljanak gyermekeik oktatási költségeinek fedezése érdekében.⁴

A cikk második része egy héttel később jelent meg. Ebben először a tanítókról ír. Általános felismerésként azt fogalmazta meg, hogy a kántortanítók vagy iskolamesterek nem alkalmasak és nincsenek felkészülve arra az oktatásra:

„Ami az oskolatanítókat illeti, azok némely helyekben vagy éppen nem is léteznek, vagy pedig többnyire olyanok, akiknek a természet tanítói képességet, haladási vágyat s magokat formáló tehetséget legkevésbé adott. Megtanulnak valamenynyire énekelni, s a jövőre nem számító, szabadon választó nép kegyét megnyerik s elkezdik az annyira fontos, de alá nézett mesteri hivatalt. Imé, ezekre bízzák a szülők gyermekeiket, kik egykor a haza töréseire állva annak terheit, gondjait különböző helyzetben vállalkra veszik, kiknek lelkű idén az első nevelés bélyegei, mint sebforradások örökre megmaradnak.”⁵

Ennek okát abban látta, hogy a tanító hivatása nem volt népszerű a pályaválasztók körében, és megjegyzi, hogy „három oka van a néptanítói vagy iskola mesteri hivatal elhanyaglásának: a tanítók nem kapnak kellő felkészítést; ez a hivatal megvetett, és „csak a gyengébb egyének keresik”; jövedelmük pedig bizonytalan:

„A tanítót a hallgatók és szülők többnyire természetményben fizetik, s szűk években, mikor azoknak sem terem, vagy semmit, vagy igen keveset kap, s ebből kölcsönös súrlódás támad, a tanító elkedvetlenedik, üldöztetik, s sorsa nyomasztó terheitől egészen meggyőzetik.”⁶

Emellett azt is megjegyzi, hogy a tanítók számára a megélhetés is kérdéses volt. Mindezeket azért emelte ki, mert a következő nemzedékek iránt felelősséget ér-

⁴ Basa Mihály: *Oskolák Alapítását illető terv* [I.], 194–195.

⁵ Basa Mihály: *Oskolák Alapítását illető terv*, melyet a ’nemes Aranyas szék’ rendei által ki-rendelt biztosság elébe beadott az e’ tárgyban kinevezett egyik biztos. II. In: *Nemzeti Társalkodó*, I. félév, 26. sz. 1841. jún. 25., (203–208.) 203.

⁶ Uo. 204.

zett. Olvasóit szemléletes példákkal kívánta lelkesíteni a tanítói küldetés vállalására, illetve érzékenyíteni a pedagógusok megbecsülésére. A továbbiakban azt taglalta, hogy mielőbb meg kell szervezni a tanítóképző intézetet, illetve hogy a kollégiumok vállaljanak tanítóképző szakirányú képesítést is. A tanítóképző intézeteknek nemek szerint külön kell felkészíteniük a következő nemzedék tanítóit, sőt azt is hangsúlyozta, hogy a vallási különbségek nem teremthetnek alapot az oktatási folyamat akadályoztatására.⁷

Az előterjesztés harmadik fejezetében az infrastrukturális beruházásokat sürgette, hiszen az iskolákra használt épületek java része omladozó állapotban volt. Azt javasolta, hogy az erdélyi vezetőség a szászok népnevelő példáját vegye alapul, akik jelentős adományokat fordítottak az oktatás megszervezésére. Ellenpéldaként a román lakosságot hozta fel, amelynek létszáma ugyan számottevő volt Erdélyben, mégis kevés tanult vezetőjük volt. Közülük sokan éppen az oktatás hiánya miatt nem érvényesülhettek. A nevelési céllal használt épületek fenntartásával nem terhelte sem az egyházakat, sem a közösségi vezető intézményeket, hanem azokat alapítványok és egyesületek munkájára bízta volna, ezért tudatosan utóbbiak megalapítását sürgette.⁸ Az épületek megtervezésével az állami szerveket ruházta fel, míg a kivitelezést minden közösség egyéni feladatának tekintette. A kor legnemesebb és egyúttal legsürgetőbb feladatának a magyar anyanyelv bevezetését látta.⁹ Ezt szükségképpen kell hogy kövesse a gazdasági háttér megteremtése, ami nélkül elengedhetetlen a színvonalas oktatás. Azt javasolta, hogy az önkéntes és természetbeni adományok mellett az adófizető emberek járulékának egy részét is az oktatásra használják fel. Így a begyűlt adó töredékét az oktatást vezető alapítvány vagy az egyház részére kívánta átadni.

Basa Mihály érdekes, sőt egyedülálló meglátást is közölt az oktatási folyamat gazdasági háttérének biztosítását illetően. Egyrészt tisztázta volna korának egyik nehezen érthető mechanizmusát, másrészt jobb gazdasági felhasználást terjesztett elő ebben a tekintetben. A büntető hatalom minden vétséget maga állapított meg, szabott ki, hajtott be és igazolt. Ennek a folyamatnak nem volt semmilyen ellenőrzési formája. Ezt kívánta megreformálni Basa Mihály azon javaslata, hogy egy-egy kihágásról készüljön teljes körű jegyzőkönyv. Ennek alapján a büntetést végrehajtó szervezet fele részben a maga számára hajtsa be a vétségért kiszabott illetéket, fele részben pedig az iskolai oktatás korszerűsítése és fenntartása céljára használja fel azt. Javaslata újszerű, haladó volt.¹⁰ Haladó nézete azonban nemcsak

⁷ Basa Mihály: *Oskolák Alapítását illető terv. II.*, 205.

⁸ Uo. 205–206.

⁹ A cikket még 1841-ben fogalmazta meg, a magyar nyelvhasználat intézményesítését 1842-ben határozták el.

¹⁰ Basa Mihály: *Oskolák Alapítását illető terv. II.*, 207–208.

ebben a javaslatban mutatkozott meg, ugyanis még egy igen különös felterjesztést is tett az oktatás és nevelés sikeressége érdekében. Azt szorgalmazta, hogy amiképpen a császári vezetés rendelkezések által támogatja a mindenki által elismert oltást a testi egészség érdekében, ugyanúgy támogassa az állami hatalom az iskolai oktatást és az abban részt vevő pedagógusokat is. Amiképpen az orvosi társadalom is kap jutalmat az oltásért, úgy az oktatásért is járjon elismerés a pedagógusok számára. Basa Mihály tehát újszerű és bátor szemléletet hirdetett.¹¹

Az iskolák alapítási tervezetének záró soraiban Basa Mihály az oktatási folyamat felülvizsgálását fejtette ki. Úgy vélte, hogy a helyi és megyei (kerületi) vezetés jól felügyeli az egyházi fenntartás alatt álló iskolákat. Az egyházi személyek felügyelete mellett fontosnak tartotta az oktatásért felelős nevelők (tanfelügyelők) munkakörét, akik egyrészt a nevelés folyamatának zavartalanságát, másrészt a diákokat, illetve tanárokat vigyázták fel. Az egyházi és a polgári hatóságok számára közzétett tervezetében annak a reménységét fogalmazta meg, hogy a változást maga előtt látja:

„Ezen terv, melly nem gúnyos czáfolatot, de egy jobbnak születését óhajtva várja, talán későre vivandja ki magas, és idves célját, talán sok akadállyal küldend, de hogy illy vagy vagy más alakban létre fog jőni, arról kezes a viruló nemzeti élet, melly már is szét jövőndőt sejtet, kezesek az emberi lélek végetlen tökély után sóvárgó vágyai. A jelenkor adós a' jövőnek, s adósságát némileg azzal rója le, ha az emberiség oltárára valami szent áldozatot tett.”¹²

1842-ben is az *Erdélyi Híradó* hasábjain publikált. A Nagyenyedi Református Egyházmegye életében fontos évi eseménynek számító közgyűlésről tudósított, amelyet Nagyenyeden 1842. május 19–20-án tartottak.¹³ A közgyűlésről három pontban számolt be. Először azt jegyezte le, hogy az időszakos egyházi vizsgálat gyakorlott formája mind a vizsgáló bizottságra, mind a megvizsgált közösségre nézve kellemetlen volt, ugyanis a periodikus vizsgálat egyrészt a „lelkipásztort megalázza”, másrészt a „a vallásosság csíráját első fogantatásában elfojtja”. Szomorúan állapította meg, hogy a lelkipásztoroknak kevés tekintélyük van. A soros vizitációk alkalmával mind a hamis dicséret, mind a felbújtott meggyalázás károsan hatott a lelkipásztorok erkölcsi életére. Emiatt a lelkipásztorok faluhelyen kedvetlenül végzik szolgálatukat, és ennek egyenes következménye az, hogy az ifjúság számára nem vonzó a lelkipásztori hivatás. A téma alaposabb megbeszélését a soron következő közgyűlésre napolták. Ezt követően arról írt, hogy az Egy-

¹¹ Basa Mihály: *Oskolák Alapítását illető terv. II.*, 208.

¹² Uo.

¹³ Basa Mihály: Egyházi ügyek. In: *Erdélyi Híradó*, 42. évf. 1842. máj. 27., 81.

házkerületi Közzsinat elé felterjesztést fogalmaztak meg, amelyben egy papi özvegy, illetve papi árva gyámintézet létrehozását kérvényezték. Erről a témáról a konzisztórium levelezésben lehet olvasni szemelvényesen. Végül kitörő örömmel számolt be arról, hogy határozat született az egyházi ügyvitelt illetőleg: az eddig használt latin helyett ezután magyar nyelven fogják végezni.¹⁴

Az Erdélyi Református Névkönyvben 1867–1868-ban fogalmazta meg azon történelmi jellegű írását, amelyben összefoglalta a nagyenyedi egyházmegye múltját. Ebben kitért az egyes egyházközségek helyzetére is. Néhány nevezetesebb lelkipásztor életéről részletesebben is írt. Összefoglaló írása eligazít a szabadságharc okozta adathiányban. Személyére vonatkozó érdekesség, hogy a nagyenyedi egyházmegyeről készült történelmi vázlatában egyrészt esperesnek, másrészt főjegyzőnek nevezi magát.¹⁵

A *Vasárnapi Újság* 1867. február 10-i¹⁶ számában egy, a hetilapban kért helyreigazítást olvashatunk Basa Mihály lelkipásztor-esperestől. Ennek háttérében az állt, hogy a *Vasárnapi Újság* 1867. január 20-án megjelent 3. száma helytelen adatokat közölt az Erdélyi Református Egyház püspökéről és annak nagyenyedi lakásáról. A cikk szerzője P. Sz. K. névvel jelentette meg írását,¹⁷ s abban arról számolt be, hogy a nagyenyedi püspöki lakás az 1849. január 8-i események következtében jutott romos állapotba. A mindenkori püspöki lakás romos állapotban van, írta a szerző, és az épületet egy századdal korábbi építésűnek datálta. Továbbá arról is írt, hogy az erdélyi reformátusok elöljárója hivatalánál fogva nem rendes lelkipásztor, és nincs gyülekezethez kötve. A lelkipásztort vagy tanárt előbb főjegyzővé választották, majd az utódlási elv szerint mint első számú vezetőt erősítették meg tisztségében. Mindez elődje szolgálatának befejeztével következhetett be. A mindenkori püspök Nagyenyedre érkezését követően a szolgálati lakást a Bethlen-kollégiumtól, a juttatást pedig a nagyenyedi ekléziától vehette át. Így egyúttal a nagyenyedi egyházközség első lelkipásztora címet is viselte. A püspöki lakás is az 1849. január 8-i román bevonuláskor pusztult el. Az épületet felgyújtották, ennek következtében melléképületei is leégtek; csak az ódon falai maradtak meg. A cikkíró szerint az utolsó püspök, akinek otthona volt e ház, Antal János lelkipásztor volt.

¹⁴ Basa Mihály: *Egyházi ügyek*, 81.

¹⁵ Basa Mihály: A nagyenyedi ref. egyházmegye és az abban levő egyházak történelme. In: *Az Erdélyi Reformált Anyaszentegyház Névkönyve 1867-re*. 10. évfolyam. Az Ev. Ref. Főtanoda Könyvnyomdája betűivel, Kolozsvárt 1867, (3–39), 14.

¹⁶ Basa Mihály: Észrevétel és helyreigazítás. In: *Vasárnapi Újság*, 14. évf. 6. sz. 1867. febr. 10., (61–72), 67.

¹⁷ P. Sz. K.: Az erdélyi reform. püspökök lakának romjai Nagy-Enyeden. In: *Vasárnapi Újság*, 14. évf. 3. sz. 1867. jan. 20., (25–36), 28.

A fentebb bemutatott cikkhez Basa Mihály lekipásztor több ponton fűzött magyarázatot és helyesbítést. Mindenekelőtt arról írt, hogy mióta és miért éppen Nagyenyed adott otthont az erdélyi református püspöknek. A tradíció Bethlen Gábor fejedelemnek a Collegium Academicum megalapításáig és egyházszervező munkásságáig vezethető vissza. Az aktuális helyzetre való tekintettel 1782 volt a döntő s egyben a végső időpont. Eperjesi Zsigmond volt az első püspök, aki hivatalánál fogva Nagyenyedre költözött. A mindenkori püspök a felügyeleti jog gyakorlásáért kapott fél tanári fizetést a Bethlen-kollégiumtól.

A helyesbítést Basa Mihály az épület beazonosításával folytatta, és tisztázta, hogy a romokban álló épületet nem a Bethlen-kollégium adományozta, hanem gróf Székely Ádámné özvegy Toroczkai Zsuzsanna ajándékozta az erdélyi reformátusság központja számára. A lakás több mint fél évszázadon át adott otthont az erdélyi református püspököknek. Csakhogy – folytatta Basa Mihály a pontosítást – 1846-ban egy házcsere által az addigi püspöki lakás Imre Miklós ügyvéd birtokába került át. A református egyház vezetősége tehát elcserélte az épületet. Erről a cseréről a következőt írja Z. Bodola Sámuel főjegyző 1849-ben:

„Az Eperjesi Püspöksége alatt, egy kegyes nő Toroczkai Zsuzsanna, ajándékozza N[agy]Enyeden a Mirszloi uttjába egy Lakházat a reformatus Püspök számára, melybe Eperjesi Sigmond F[el]Vinczi Papságából, béköltözik. Ebbe lakának a Püspökök 1847ig, mikor á Méltóságos Egyházi Fő Tanács, egy alkalmasabb, és kényelmesebb Lakot vásárola a Püspök számára, meg cserélven az ajándékozott lakot, az ügyvéd Imre Miklos Magyar uttzai lakházával, igérvén a cserevásár potlásaba három ezer pengő forintot, e mellett, a Farkasapát uttzai Püspöki Major, és a Katonai Laktanya háta megett levő kétszellér házát, mely csere vásárra, az Egyházi Videkek is adakoztanak vala. Az ujjonon cserélt Püspöki lakba költözik át, 1847. Sz[ent]mihálynapja után, Püspök Antal János, ki azt, csak egy évig birhatá békésen, ott hagyván azt November havába. Ezt a lakot dulák föl, rombolak öszve, a pusztito csapatok, és ki tudja, mikor fog ez a derék epület, ugy meg igazitatni, hogy Püspökeink abba lakhassanak?”¹⁸

A Nagyenyeden lezajlott püspöki lakás cseréjének tárgyalási és kifizetési részleteit az 1848 tavaszán történt konzisztórium levelezés is megőrzi.¹⁹ A 93/1848-as számmal ellátott levelezésben arról olvashatunk, hogy Imre Miklós azzal a kéréssel fordult az erdélyi református felső egyházi vezetéshez, hogy a számára ígért

¹⁸ Az Erdélyi Református Püspöki Levéltár az Erdélyi Református Egyházkerületi Levéltárból, Generális Zsinatok jegyzőkönyvei, 1849, 9–10.

¹⁹ Az Erdélyi Református Főkonzisztórium Levéltára az Erdélyi Református Egyházkerületi Levéltárban (a továbbiakban FőkonzLvt), 93/1848. nr. 3.

3000 forint következő részletét kifizessék. Levele megírásáig 1369 forintot folyósított számára a Konzisztórium. A lakás kifizetése végett az erdélyi református közösségekben közadakozásra kérték fel a híveket. Ennek eredményeképpen az egyházkerülethez tartozó gyülekezetektől begyűlt 341 forint és 46 korona. Ennek folyósítását kérte Imre Miklós ügyvéd. Az ő beadványára utasítottatott arra Forrai Ferencz, hogy tegyen jelentést arról, hogy a közadakozás milyen eredménnyel zárult. Továbbá arról is rendelkezett az aláíró, hogy nem pusztán feléje, hanem a „bizottmány”, tudniillik a lakáscserét felügyelő bizottság felé is tegye meg jelentését. Elrendelte a begyűlt összeg átadását is a kérelmező számára, és ennek megvalósulásáról is kérte a tájékoztatást mind az Egyházi Főtanács, mind a bizottmány felé. Ennek tagjai között találjuk mások mellett Basa Mihály lelkipásztort is,²⁰ akinek a lakáscseréről közvetlen tudomása volt, és így a *Vasárnapi Újság* által közölt téves tájékoztatásra valós adatokkal tudott válaszolni.

Basa Mihály aktívan vett részt a közéletben, mert tudta, hogy a társadalmi gondokra az evangélium üzenetével és a kézenfekvő megoldások megkeresésével lehet válaszolni.

Felhasznált irodalom

- Basa Mihály: A nagyenyedi ref. egyházmegye és az abban levő egyházak történelme. In: *Az Erdélyi Reformált Anyaszentegyház Névkönyve 1867-re*. 10. évfolyam. Az Ev. Ref. Főtanoda Könyvnyomdája betűivel, Kolozsvártt 1867, 3–39.
- Basa Mihály: Egyházi ügyek. In: *Erdélyi Híradó*, 42. évf. 1842. máj. 27., 81.
- Basa Mihály: Észrevétel és helyreigazítás. In: *Vasárnapi Újság*, 14. évf. 6. sz. 1867. febr. 10., 61–72.
- Basa Mihály: Oskolák Alapítását illető terv, melyet a’ nemes Aranyas szék’ rendei által kirendelt biztosság elébe beadott az e’ tárgyban kinevezett egyik biztos. [I.] In: *Nemzeti Társalkodó*, I. félév, 25. sz. 1841. jún. 18., 193–195.
- Basa Mihály: Oskolák Alapítását illető terv, melyet a’ nemes Aranyas szék’ rendei által kirendelt biztosság elébe beadott az e’ tárgyban kinevezett egyik biztos. II. In: *Nemzeti Társalkodó*, I. félév, 26. sz. 1841. jún. 25., 203–208.
- P. Sz. K.: Az erdélyi reform. Püspökök lakának romjai Nagy-Enyeden. In: *Vasárnapi Újság*, 14. évf. 3. sz. 1867. jan. 20., (25–36), 28.
- Ürmössy Lajos (Musnay): *Erdély irányadó lapja (1830–40-es években)*. Első kötet: *Az Erdélyi Híradó (1829–1848)*. Stief Jenő és Társa Papirosáruházaának Könyvnyomdája, Kolozsvár 1907, 45., 239., 247.

²⁰ FőkonzLvt 93/1848. nr. 1.

Levéltári források

Az Erdélyi Református Püspöki Levéltár az Erdélyi Református Egyházkerületi Levéltárban, Generális Zsinatok jegyzőkönyvei, 1849.

Az Erdélyi Református Főkönyvtár Levéltára az Erdélyi Református Egyházkerületi Levéltárban, 93/1848 nr. 1., 3.

* * *

This study examines the journalistic contributions of Mihály Basa, a Reformed minister whose written works demonstrate significant engagement with contemporary educational discourse. Basa's publications reveal a sustained commitment to popular education advocacy, positioning him as a prominent voice in Transylvanian educational reform movements. His comprehensive reform proposal systematically addressed critical educational challenges facing Transylvania during his era. His recommendations reflect both pedagogical insight and practical consideration of regional educational needs. Additionally, the research explores Basa's broader ecclesiastical concerns, particularly his efforts to maintain and defend the institutional reputation of the Reformed Church.

Keywords: Mihály Basa, pastoral ministry, education in Transylvania, 19th-century educational reforms.